

EFIKASNOST KRIVIČNIH POSTUPAKA ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA*

Milica Kolaković-Bojović*

Reforma procesnog i pravosudno-organizacionog zakonodavstva sa ciljem unapređenja efikasnosti krivičnih postupaka, neprekidno se odvija kako u razvijenim državama, tako i u onim koje su i dalje u tranziciji. Postupci za krivična dela organizovanog kriminala predstavljaju poseban reformski izazov, budući da sama njihova priroda, veliki broj okrivljenih i svedoka, složenost dokazne građe, primena specifičnih dokaznih tehnika i višestruka veštačenja, s jedne strane otežavaju njihovo blagovremeno okončanje, dok s druge strane, zahtevaju odolevanje pritiscima javnosti, da brzina deluje na uštrb poštovanja prava učesnika u postupku, nakon čega se ne bi mogli smatrati efikasnim. Sve ovo uslovljava potrebu za modifikacijom mera koje države uobičajeno preduzimaju sa ciljem unapređenja efikasnosti i njihovo prilagođavanje specifičnostima koje postupci za organizovani kriminal nose sa sobom, ali i nešto drugačije kriterijume procene da li je neki od ovih postupaka efikasno sproveden.

KLJUČNE REČI: krivični postupak, efikasnost, organizovani kriminal

1. POJMOVNO ODREĐENJE ORGANIZOVANOG KRIMINALA KAO PREDUSLOV EFIKASNOSTI POSTUPAKA

Nastojanje da se u krivičnoj teoriji što preciznije i sadržajnije odredi pojam organizovanog kriminala, čini se, podjednako je u fokusu naučne i stručne javnosti kao i potreba da se unaprede normativni i institucionalni okvir, kao i administrativni kapaciteti za efikasno otkrivanje i istragu krivičnih dela ove vrste. Štaviše, ovaj drugi segment neretko je uslovljen prvim, budući da dominantno teorijsko shvatanje pojma organizovanog kriminala ima značajan uticaj na odluku zakonodavca kako će taj pojam odrediti u okviru relevantnih strateških dokumenata, ali što je još važnije, samih zakona. Zakonska definicija pojma organizovanog kriminala, neposredno određuje širinu zahvata

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

* Istraživač saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, email: kolakius@gmail.com

krivičnih postupaka u kojima će važiti čitav niz materijalnih, procesnih i pravosudno-organizacionih specifičnosti.¹

U tom smislu, u uporednom pravu su dominantna dva pravca definisanja organizovanog kriminala, pri čemu se jedan vezuje za odrednice sadržane Konvenciji Ujedinjenih Nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala² koju je Republika Srbija potpisala 2000. godine, dok drugi potiče od Specijalizovanog tela Evropske unije (*European Working Group on Narcotics and Organized Crime*) koje je nakon ekspertskih sastanaka u Parizu i Hagu 1994. godine usvojilo operativnu definiciju organizovanog kriminala, koju je prihvatio i Evropski sud za ljudska prava, a prema kojoj, da bi slučaj (krivično delo) bilo kvalifikovano kao organizovani kriminal, mora da ispuni tri obavezna uslova, koji su kumulativno određeni i još najmanje tri od osam fakultativnih uslova. Naše zakonodavstvo je u određenom periodu, (nakon usvajanja Zakonika o krivičnom postupku iz 2006. godine³) u više materijalnih i procesnih zakona istovremeno sadržalo različito određen pojam organizovanog kriminala. Nacionalna strategija za borbu protiv organizovanog kriminala⁴ određuje da organizovani kriminal podrazumeva vršenje krivičnih dela od strane organizovane kriminalne grupe ili njenih pripadnika. Pod organizovanom kriminalnom grupom podrazumeva se grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi sticanja, posredno ili neposredno, finansijske ili druge koristi. Članom 112, stav (35) Krivičnog zakonika, organizovana kriminalna grupa određena je kao grupa od tri ili više lica, koja postoji određeno vreme i deluje sporazumno u cilju vršenja jednog ili više krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, radi neposrednog ili posrednog sticanja finansijske ili druge koristi. Identična definicija koju u članu 3. sadrži i Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organizaciji državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela,⁵ kao i Zakonik

¹ Interesantno je da autori strateških dokumenata ponekad nisu svesni te veze, pa njihovi pokušaji da definišu ovu društvenu pojavu, ali i objasne njenu prirodu, neretko više liče na odlomke iz epsko-lirskog književnog dela, nego na odrednice koje bi trebalo da budu oslonac za kasnije preciziranje zakonskih tekstova. Dobar primer u tom smislu je i odrednica koju daju autori Nacionalne strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, zaključujući da je "organizovani kriminal izrazito štetna pojava za društva u bilo kojoj fazi razvoja, a posebno za ona koja se nalaze u fazi tranzicije i demokratskog preobražaja. On zadire u sve sfere društva, uništava živote i pričinjava veliku materijalnu štetu, produkuje i podstiče druge vrste kriminala, uzrokuje osećanje straha i beznađa i narušava integritet i ugled državnih institucija i države u celini. Vidi: http://www.apml.gov.rs/REPOSITORY/334_nac-strat-org-krim-lat-20032012.doc, pristupljeno 21. jula 2016. godine

² Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, ("Službeni list SRJ" – Međunarodni ugovori, broj 6/01)

³ Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine ("Službeni glasnik RS", broj 46/06), u članu 21, pojam "organizovani kriminalitet" je ograničio na slučajeve osnovane sumnje da je krivično delo za koje je propisana kazna zatvora od četiri godine ili teža kazna, rezultat delovanja tri ili više lica udruženih u kriminalnu organizaciju ili grupu, čiji je cilj vršenje teških krivičnih dela, radi sticanja dobiti ili moći, kada je pored toga ispunjeno još najmanje tri od sledećih uslova: da je svaki član kriminalne organizacije, odnosno kriminalne grupe imao unapred određeni, odnosno očigledno određivi zadatak ili ulogu; da je delatnost kriminalne organizacije planirana na duže vreme ili za neograničeni vremenski period; da se delatnost organizacije zasniva na primeni određenih pravila unutrašnje kontrole i discipline članova; da se delatnost organizacije planira i vrši u međunarodnim razmerama; da se u vršenju delatnosti primenjuje nasilje ili zastrašivanje ili da postoji spremnost za njihovu primenu; da se u vršenju delatnosti koriste privredne ili poslovne strukture; da se koristi pranje novca ili nezakonito stečene dobiti; da postoji uticaj organizacije ili njenog dela na političku vlast, sredstva javnog informisanja, zakonodavnu, izvršnu ili sudsku vlast ili na druge važne društvene ili ekonomske činioce.

⁴ Nacionalna strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, ("Službeni glasnik RS", broj 23/09)

⁵ Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela ("Službeni glasnik RS", br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - dr. zakon, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 - dr. zakon, 101/2011 - dr. zakon i 32/2013)

o krivičnom postupku (član 2, stav 1, tačka 33)⁶, zapravo ukazuje da specifičnost krivičnih dela organizovanog kriminala proističe upravo iz činjenice da su izvršena od strane organizovane kriminalne grupe, odnosno njenih članova a ne iz prirode samog dela kao takvog. Očigledno, uzor našem zakonodavcu bila je definicija sadržana u Konvenciji UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, pri čemu ipak postoje određena odstupanja od definicije koju je dala radna grupa EU, najpre u pogledu zahteva da organizovana kriminalna grupa traje "određeno vreme", dok po definiciji Evropske unije ona traje "duže vreme". Druga razlika se odnosi na odrednicu "sticanje finansijske i druge koristi", dok evropska definicija alternativno dopušta i sticanje "moći".

Ne bez razloga, o organizovanom kriminalu se uglavnom govori kao pojavi koja je neodvojivo vezana za korupciju, budući da je korupcija jedan od osnovnih mehanizama koji omogućavaju stvaranje povoljnog ambijenta za nesmetano delovanje organizovanih kriminalnih grupa. Pojavni oblici organizovanog kriminala zastupljeni u Republici Srbiji su: trgovina narkoticima, iznude, otmice, ucene, trgovina i krijumčarenje ljudi, korupcija, pranje novca, zloupotreba službenog i položaja odgovornog lica, falsifikovanje novca i drugih sredstava plaćanja, prostitucija, trgovina oružjem i eksplozivnim materijama, međunarodno krijumčarenje vozila, krijumčarenje akcizne robe i visokotehnološki kriminal.⁷

2. KRITERIJUMI ZA OCENU EFIKASNOSTI POSTUPAKA ZA KRIVIČNA DELA ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Nema sumnje da je blagovremeno okončanje krivičnog postupka, jedno od osnovnih prava okrivljenog koje proističe iz člana 6, stav 1. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, i garancija sadržana u ustavima i zakonima koji uređuju krivične postupke modernih demokratskih država. Ipak, da bi jedan krivični postupak ispunio kriterijum efikasnosti, pored blagovremenog okončanja, potrebno je da ispuni sve standarde pravičnosti ali i ekonomičnosti. Ovo bi u praksi značilo da je najefikasniji onaj krivični postupak u kome je postignut idealan balans između brzine, potpunog poštovanja procesnih prava učesnika u postupku ali i racionalnog utroška materijalnih i ljudskih resursa. Specifična priroda krivičnih dela organizovanog kriminala uzrokuje čitav niz modifikacija krivičnoprocesnog i pravosudno-organizacionog zakonodavstva ali da tumačenje svakog od navedenih pojmova u praksi domaćih ali i Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP, Sud) dobija specifično obličje.

Evropski sud za ljudska prava, u oceni da li period u kome je okončan ili nakon čijeg proteka i dalje traje krivični postupak, primenjuje četiri kriterijuma: složenost predmeta, ponašanje podnosioca predstave, ponašanje sudskih i upravnih organa države, kao i činjenicu o ugrožavanju, kog prava podnosioca i u kojoj meri je reč.⁸ Najveća razlika u primeni ovih kriterijuma na krivične postupke vođene zbog krivičnih dela organizovanog kriminala vidljiva je kada se radi o proceni složenosti slučaja, kao i kod procene mera koja su pravosudni organi, ali i sama država preduzeli da do povrede prava na suđenje u razumnom roku ne dođe.

⁶ Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11 i 121/2012, 32/13, 45/13 i 55/14);

⁷ Nacionalna strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, str. 4.

⁸ Prva tri kriterijuma su definisana u slučaju *Neumeister* protiv Austrije, (*Neumeister v. Austria*, no. 1936/63, presuda od 27. avgusta 1968. godine), dok je četvrti - značaj predmeta za podnosioca, uspostavljen kasnije, odlukom u predmetu *König* protiv Nemačke (*König v. Germany*, No. 6232/73, presuda od 26. juna 1978. godine)

Prilikom kvalifikacije jednog slučaja kao složenog, Sud uzima u obzir brojne faktore činjenične, odnosno pravne prirode, kao što su: vrsta krivičnog dela, veliki broj okrivljenih u jednom predmetu, činjenična složenost slučaja, broj svedoka koje je potrebno ispitati, broj materijalnih dokaza koje je potrebno prikupiti i analizirati, činjenicu da li se radi o krivičnom delu sa međunarodnim elementom i sl. Složenost slučaja može poticati od faktora kao što je povezanost, odnosno zavisnost krivičnog, od ishoda neke druge vrste postupka, promena zakona, tranzicioni period u državi, isprepletanost slučajeva, veliki broj okrivljenih i sl.⁹ Nema sumnje da gotovo svi postupci koji se vode za najučestalije pojavne oblike organizovanog kriminala ispunjavaju po više, a neki i sve pomenute kriterijume istovremeno, što u značajnoj meri determiniše odluku Suda o postojanju povrede prava iz člana 6, stav 1. Evropske konvencije.

Najčešća kombinacija pomenutih kriterijuma odnosi se na veliki broj krivičnih dela, izvršenih u saučesništvu, koja su u velikoj meri iz sfere privrednog kriminala i korupcije, pa stoga zahtevaju obradu i veštačenje velike količine dokazne građe, neretko u više država u kojima su osnivane povezane kompanije. Tako je bilo i u predmetu *Wejrup* protiv Danske¹⁰, koji se odnosio na postupak vođen zbog krivičnog dela prevare, a protiv finansijskog direktora holding grupe koja je u svom sastavu imala preko 50 kompanija širom sveta. Kada je u pitanju vrsta dela, po pravilu smatraju složenim slučajevi proistekli iz finansijskog poslovanja.¹¹ U predmetu *Tan* protiv Turske¹², Sud je istakao složenost slučaja sa aspekta vrste dela koje je bilo predmet postupka i zaključio da je glavna odlika ovog predmeta upravo njegova složenost jer je sumnjama na postojanje krivičnog dela belog okovratnika obuhvaćeno nekoliko kompanija. Ova vrsta kriminala obično podrazumeva brojne novčane transakcije čije je praćenje veoma otežano.

Činjenična složenost slučaja može poticati iz potrebe da se u svrhu potpunog izvođenja dokaza ispita veliki broj svedoka, što je često povezano sa problemom njihovog lociranja i obezbeđenja njihovog prisustva¹³ ili, sasvim suprotno, usled nedostatka, odnosno nepostojanja svedoka.¹⁴ Veliki broj okrivljenih i svedoka, bio je ključni faktor trajanja postupka u predmetu *Angelucci* protiv Italije.¹⁵ Sud je konstatovao da je postupak bio složen zbog velikog broja optuženih, međutim smatra da je zbog perioda neaktivnosti domaćeg suda u navedenom slučaju ipak došlo do povrede člana 6, stav 1. EKLJP.

Možda i najbolji primer uticaja činjenice da je predmet krivičnog postupka krivično delo organizovanog kriminala, na ocenu suda da li je povređeno pravo na suđenje u razumnom roku, jeste odluka po predstavi u predmetu *Van Pelt* protiv Francuske, gde je postupak povodom koga je Sud konstatovao da nema povrede prava na suđenje u razumnom roku, trajao je osam godina i osam meseci, pred tri sudske instance. Reč je o krivičnom postupku vođenom u Francuskoj zbog međunarodne trgovine narkoticima.¹⁶ Sud je zaključio da je postupak pred istražnim sudijom trajao tri godine, da je za to vreme sproveden čitav niz istražnih radnji i da je sud odluku doneo bez odugovlačenja. Ponašanje okrivljenog nije kritikovao.

⁹ Calvez, F. i Regis, N. (2012): *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, CEPEJ, Strasbourg, 18.

¹⁰ *Wejrup v. Denmark*, No. 49126/99, presuda od 7. marta 2002. godine

¹¹ *Đermanov v. Serbia*, No. 48497/06, presuda od 23. februara 2010. godine

¹² *Tan and others v. Turkey*, No. 9460/03, presuda od 20. juna 2006 godine

¹³ *Mitev v. Bulgaria*, No. 40063/98, presuda od 22. decembra 2004. godine

¹⁴ *Jean-Claude Boddaert v. Belgium*, Series A235-D, No. 12919/87, presuda od 17. aprila 1991. godine

¹⁵ *Angelucci v. Italy*, No. 12666/87, presuda 19. februara 1991. godine

¹⁶ *Van Pelt v. France*, No. 31070/96, presuda od 23. maja 2000. godine

Kada je reč o merama koje su u konkretnom postupku preduzeli pravosudni organi ali i na nivou organizacije pravosudnog sistema generalno, država, Evropski sud za ljudska prava ali i Vrhovni kasacioni sud je u svojoj dosadašnjoj praksi izgradili su princip po kome "samo ona odugovlačenja za koja je odgovorna država mogu da opravdaju zaključak da je prekoračen razuman rok".¹⁷

Kada je reč o ponašanju, odnosno odgovornosti sudskih organa tužene države, ESLJP je ovo pitanje u svojoj praksi analizirao sa nekoliko različitih aspekata. S jedne strane, tu je aktivnost, odnosno pasivnost suda i tužilaštva u preduzimanju radnji koje su u njihovoj direktnoj nadležnosti, a od čijeg blagovremenog preduzimanja zavisi dinamika postupka. Ovde se najčešće radi o pitanjima kao što je trajanje istrage, obezbeđivanje prisustva svedoka i zakazivanje ročišta u što kraćim razmacima, čime se Sud u svojoj praksi često bavio. U predmetu *Corigliano* protiv Italije¹⁸ Sud je u okviru krivičnog postupka koji je trajao ukupno šest godina, utvrdio postojanje dva perioda od po 13 i 14 meseci u kojima je sud bio neopravdano neaktivan i utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku.¹⁹

Možda najinteresantniji oblik odgovornosti sudskih organa za trajanje postupaka koji ESLJP razmatra, a koji je vezan za postupanje u konkretnom slučaju, jeste pasivnost u reagovanju na doprinos drugih subjekata postupka njegovom trajanju. Naime "dužnost suda je da reaguje na dilatorne taktike podnosioca i ostalih učesnika u postupku, jer u slučaju kada domaći sud nije koristio sva sredstva koja mu nacionalno pravo pruža u cilju disciplinovanja učesnika u postupku, među koje spada i podnosilac predstave, odgovornost za to biće na strani tužene države."²⁰ Kada je u pitanju predugo trajanje postupka zbog nepojavljivanja svedoka, Sud je u slučaju *Salapa* protiv Poljske²¹, zauzeo stav da država nije odgovorna za predugo trajanje postupka u ovim slučajevima, ukoliko je domaći sud preduzeo sve mere koje mu stoje na raspolaganju u domaćem zakonodavstvu (na primer: uredno pozivanje, novčano kažnjavanje svedoka koji je uredno pozvan ali se nije odazvao pozivu da svedoči i sl.) u cilju obezbeđivanja prisustva svedoka.²² Isti stav zauzeo je i Vrhovni kasacioni sud, navodeći da je sud dužan da sankcioniše procesnu nedisciplinu okrivljenog i njegovog branioca, pa ako to ne čini i zbog toga suđenje dugo traje, povređeno je pravo stranke na suđenje u razumnom roku.²³

Neretko, ipak, Sud se ovim parametrom ocene razumnog roka, bavio i sa organizacionog aspekta, odnosno pitanja opterećenja sudova predmetima, raspoloživih

¹⁷ Carić, S. (2008): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd, 91, prema: *Napijalo v. Croatia*, No. 66485/01, presuda od 13. novembra 2003. godine, stav 6. i *Proszak v. Poland*, No. 25086 presuda od 16. decembra 1997, stav 40.

¹⁸ *Corigliano v. Italy*, No. 8304/78, presuda od 10. decembra 1982. godine

¹⁹ Pitanjem neaktivnosti suda bavio se i Vrhovni kasacioni sud, zauzimajući stav da se stranci propuštanje da iskoristi mogućnost da pritužbom ukaže na nepravilnosti u postupanju suda ne može staviti na teret prilikom odlučivanja o povredi prava na suđenje u razumnom roku, posebno kada je na strani suda utvrđena neopravdana neaktivnost u dužem vremenskom periodu. "Naime, sud je dužan da krivični postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemogući svaku zloupotrebu prava usmerenu na odugovlačenje postupka, kako je to propisano odredbom člana 14. Zakonika o krivičnom postupku. Propuštanje predlagača da iskoriste mogućnost da i pritužbom ukažu na nepravilnost u postupanju Osnovnog suda u krivičnom postupku ne može im se staviti na teret prilikom odlučivanja o povredi prava na suđenje u razumnom roku, a posebno u situaciji kada je na strani suda utvrđena neopravdana, potpuna, neaktivnost u periodu dužem od jedne godine i pet meseci." (Ržk 33/2014 od 17.11.2014. godine utvrđena na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine

²⁰ Carić, S. (2008): 89, prema: *Sokolov v. Russia*, No. 3734/02, presuda od 22. septembra 2005. godine, stav 40. i *Kusmierek v. Poland*, No. 10675/02, presuda od 21. septembra 2004. godine, stav 65.

²¹ *Salapa v. Poland*, No. 35489/97 presuda od 19. decembra 2002. godine

²² Carić, S. (2008): 89.

²³ Rešenja Vrhovnog kasacionog suda Ržk 36/2014 od 24.11.2014. godine doneto na sednici Odeljenja za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku 19.03.2015. godine

budžetskih sredstava, reforme pravosuđa i socijalnog konteksta u kome sudovi i tužilaštvo postupaju. Naime, Sud je zauzeo stav da države samom ratifikacijom Konvencije, zapravo preuzimaju obavezu organizacije svog pravosudnog sistema na takav način da se obezbedi poštovanje člana 6, stav 1. EKLJP. Ipak, da se od država članica ne očekuje da sve probleme sa zaostatkom predmeta i reformom pravosuđa reše odmah po pristupanju Konvenciji, govori i činjenica da je Sud pomenuti stav zauzeo deset godina nakon što je Španija ratifikovala EKLJP.²⁴ Postojanje velikog broja zaostalih predmeta Sud ne prihvata kao opravdanje produženog trajanja postupka, navodeći da je obaveza sudskih vlasti da organizuju rad na način koji mu pruža mogućnost da odgovori zahtevima.²⁵ Obaveza države je da preduzima adekvatne mere u najkraćem mogućem roku kako bi izbegla dugoročno nagomilavanje predmeta, te da hronična prenatrpanost i zaostaci sa predmetima nisu valjano objašnjenje za prekomerno odlaganje postupka.²⁶ Štaviše, Sud konstantno postojanje velikog broja zaostalih predmeta karakteriše kao sistematsko kršenje ljudskih prava nesaglasno sa Konvencijom.²⁷

Ipak, stav Komisije je bio nešto drugačiji kada je reč o privremenim zastojsima u radu. U presudi po predstavi u slučaju *Zimmermann and Steiner* protiv Švajcarske²⁸ je zaključio da države ne mogu biti pozvane na odgovornost zbog privremenih zastoja u radu suda, ukoliko su sudske vlasti preduzele hitne mere u cilju rešavanja nastalih problema.²⁹ Budžetske poteškoće države takođe ne mogu biti uvažene kao opravdanje.³⁰

U predmetu *Milasi* protiv Italije³¹ Sud je ukazao da u slučaju kada ipak dođe do dugoročne preopterećenosti sudova, uzeće se u obzir i političke i društvene okolnosti koje su postojale u trenutku odvijanja slučaja u datoj državi.³² Među razlozima priznatim od strane Komisije kao opravdanje državne vlasti od odgovornosti za preterano duge postupke je niz specifičnih faktora kao što su one u vezi sa zahtevima za međunarodnu pravnu pomoć u krivičnim predmetima, čime se bavio u ranije pomenutom slučaju *Neumeister* protiv Austrije³³.

Imajući u vidu sve navedeno, nameće se zaključak da iako nesporna složenost predmeta u postupcima za krivična dela organizovanog kriminala dopušta značajno "labavije" vremenske okvire za okončanje postupka, istovremeno država ima obavezu da merama koje sprovodi u organizaciji krivičnog pravosuđa, stvori organima postupka procesne i organizacione pretpostavke za efikasno postupanje, koje pomenuti organi

²⁴ *Union Alimenaria Sanders S.A.v. Spain*, No. 11681/85, presuda od 7. jula 1989. godine

²⁵ Calvez, F. i Regis, N. (2012): 23. Vidi i stav Komisije u: *Hentrich v. France*, No. 13616/88, presuda od 22. septembra 1994. godine, stav 61.

²⁶ *Probstmeiner v. Germani*, No. 20950/92, presuda od 1. jula 1997. godine, stav 64.

²⁷ *Botazzi v. Italy*, No. 34884/97, presuda od 28. jula 1999. godine

²⁸ *Zimmermann and Steiner v. Switzerland*, No. 8737/79, presuda od 13. jula 1983. godine

²⁹ Vidi i: Varga, I. (2009): *Breach of the reasonable time requirement in Hungarian law and in the practice of the European Court of Human Rights*. In: Michel Labori, Heribert Franz Köck, J.A.E. Vervaele (eds.) *Annales Universitatis Apulensis, Serie Jurisprudentia* 2009 p.21.

³⁰ *Burdov v. Russia* (2), No.33509/04, presuda od 15. januara 2009. godine

³¹ *Milasi v. Italy*, No. 10527/83, presuda od 25. juna 1987. godine, stav 19.

³² Tako je od posebne važnosti stav koji je Komisija zauzela u već pominjanom predmetu *Foti and others* protiv Italije³², gde je, pre nego što se upustio u razmatranje svakog slučaja pojedinačno, zaključio da je stanje koje je postojalo u Kalabriji od 1970. do 1973. godine imalo velikog uticaja na slučaj jer je postojala specifična politička i socijalna klima u kojoj je objektivno sud radio u atmosferi straha koja je bila najizraženija u Okružnom sudu ali i sudovima u Potenci, u koje su predmeti preseljeni a u kojima je već postojao značajan broj zaostalih predmeta. Sud je zaključio da ove okolnosti moraju biti uzete u obzir i da transfer predmeta i u normalnim okolnostima uvek prouzrokuje određeni gubitak vremena. Slično, u slučaju *Sussmann* protiv Nemačke³², Sud uzeo u obzir okolnosti u državi uzrokovane ponovnim ujedinjenjem dve Zapadne i Istočne Nemačke.

³³ *Neumeister v. Austria*, No. 1936/63, presuda od 27. avgusta 1968. godine

moraju efektivno primenjivati da bi predupredili nastanak povrede prava na suđenje u razumnom roku.

3. MODIFIKACIJE PROCESNIH I PRAVOSUDNO-ORGANIZACIONIH ODREDBA U POSTUPCIMA ZA ORGANIZOVANI KRIMINAL

Specifičnosti faktora koji determinišu efikasnost postupaka organizovanog kriminala kao i mehanizama kojima se ona može unaprediti, ogledaju se kako na nivou načela na kojima počivaju ovi krivični postupci, tako i u pojedinim procesnim stadijumima, a naročito fazi istrage. Najzad, efikasni postupci za krivična dela organizovanog kriminala, u velikoj meri zavise od čitavog niza faktora koji leže u domenu organizacije krivičnog pravosuđa.

Kada je reč o specifičnostima procesnih načela, bez sumnje, jedno od najznačajnijih tiče se načelo specijalizacije. Specijalizacija se ostvaruje na institucionalnom nivou, potom kroz ostvarivanje infrastrukturnih preduslova i najzad kroz proces obuke pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova i nosilaca pravosudnih funkcija.

Načelo specijalizacije igra jednu od ključnih uloga na polju efikasnog postupanja, pa ne čudi što je i samim zakonom uređeno na više nivoa. Najpre, na institucionalnom nivou, što je regulisano članom 4. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela, koji predviđa da je za postupanje u predmetima krivičnih dela iz člana 2. ovog zakona, nadležno Tužilaštvo za organizovani kriminal. Članom 10. istog zakona predviđeno je da se radi obavljanja policijskih poslova u vezi sa krivičnim delima organizovanog kriminala, obrazuje u okviru ministarstva nadležnog za unutrašnje poslove Služba za suzbijanje organizovanog kriminala koja postupa po zahtevima Tužioca, u skladu sa zakonom. Pored policije i tužilaštva, Zakonom (član 12) je predviđeno da u postupcima za ovu vrstu krivičnih dela postupaju posebna odeljenja nadležnih sudova, odnosno Višeg suda u Beogradu, kao prvostepenog, za teritoriju Republike Srbije, dok je za odlučivanje u drugom stepenu nadležan Apelacioni sud u Beogradu.

Pored specijalizacije na institucionalnom nivou, od izuzetnog značaja za efikasnost ove vrste krivičnih postupaka je specijalizacija nosilaca pravosudnih funkcija koji postupaju u tim predmetima. U tom smislu načelo specijalizacije se ogleda najpre kroz obavezu propisanu Zakonom o javnom tužilaštvu a bliže određenu Pravilnikom³⁴ prilikom izbora tužioca za organizovani kriminal, što se utvrđuje putem testa u organizaciji Državnog veća tužilaca, koji polažu kandidati.

Kada je reč o zamenicama tužioca za organizovani kriminal, članom 32. Zakona predviđeno je da prilikom prvog izbora zamenika Tužioca, odnosno predlaganja kandidata za Tužioca, prednost imaju kandidati koji poseduju posebna znanja i iskustvo iz oblasti organizovanog kriminala i korupcije.

Kada je u pitanju izbor sudija posebnih odeljenja, situacija je nešto drugačija, budući da sudije u Posebno odeljenje Višeg suda raspoređuje predsednik Višeg suda u Beogradu, na vreme od šest godina, uz njihovu pismenu saglasnost. Sudija Posebnog odeljenja Višeg, odnosno Apelacionog suda mora imati najmanje osam (za Viši sud), odnosno deset (za Apelacioni sud) godina profesionalnog iskustva u oblasti krivičnog prava. Pored toga

³⁴ Pravilnik o kriterijumima i merilima vrednovanja rada javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca ("Službeni glasnik RS", broj 58/14)

Visoki savet sudstva može uputiti sudiju koji ispunjava pomenute uslove iz drugog suda na rad u Posebno odeljenje Višeg, odnosno Apelacionog suda, na vreme od šest godina, uz njegovu pismenu saglasnost. Zakon istina određuje da prilikom raspoređivanja, odnosno upućivanja u Posebno odeljenje Višeg, odnosno Apelacionog suda, prednost imaju sudije koje poseduju potrebna stručna znanja i iskustvo iz oblasti borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije, međutim, za razliku od izbora tužioca za organizovani kriminal i njegovih zamenika, i dalje ne postoji bilo kakav instrument provere ovih znanja, pa je odluka praktično u celosti u rukama predsednika Višeg, odnosno Apelacionog suda.

Kada je reč o specifičnostima odredaba koje uređuju određene faze krivičnog postupka, one se javljaju već od faze predistražnog postupka. Iako Zakonik o krivičnom postupku i inače u članu 282. propisuje obavezu državnih organa da javnom tužiocu pruže potrebna obaveštenja, član 11. Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela predviđa da su svi državni organi i organizacije dužni su da na zahtev Službe ili Tužioca, bez odlaganja omogućće upotrebu svakog tehničkog sredstva kojim raspolažu; obezbede blagovremeno odazivanje svakog svog pripadnika, odnosno zaposlenog, uključujući i starešine organa ili organizacije, radi davanja obaveštenja i saslušanja, odnosno ispitivanja u svojstvu osumnjičenog ili svedoka; bez odlaganja predaju Službi ili Tužiocu svako pismeno ili drugi dokaz koji poseduju, ili na drugi način saopšte informacije koje mogu da pomognu u rasvetljavanju krivičnih dela.³⁵

Jedna od osnovnih modifikacija krivičnog postupka kada su njegov predmet krivična dela organizovanog kriminala ogleda se u mogućnosti primene posebnih dokaznih radnji, koje se, u skladu sa članom 161. Zakonika o krivičnom postupku, mogu se odrediti prema licu za koje postoje osnovi sumnje da je učinilo neko od krivičnih dela navedenih u članu 162.³⁶ Zakonika, a na drugi način se ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi

³⁵ Akcenat na intenziviranju saradnje organa postupka vidljiv je i kroz obavezu policije da ako u pretkrivičnom postupku dođe do saznanja da se priprema ili da je učinjeno krivično delo iz člana 2. ovog zakona ili u vezi sa sprečavanjem ili otkrivanjem tih krivičnih dela preduzme neku službenu radnju, dužna je da o tome odmah obavesti Službu i Tužioca. Tužilac može zahtevati da policija preduzme određene mere ili radnje u datom roku i da ga o tome odmah obavesti. O nepostupanju ili neblagovremenom postupanju policije, Tužilac će obavestiti ministra nadležnog za unutrašnje poslove i Vladu.

³⁶ 1) krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti; 2) teško ubistvo (član 114. Krivičnog zakonika), otmica (član 134. Krivičnog zakonika), prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), razbojništvo (član 206. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), iznuda (član 214. stav 4. Krivičnog zakonika), falsifikovanje novca (član 223. st. 1. do 3. Krivičnog zakonika), pranje novca (član 231. st. 1. do 4. Krivičnog zakonika), zloupotreba položaja odgovornog lica (član 234. Krivičnog zakonika), zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom (član 234a Krivičnog zakonika), neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (član 246. st. 1. do 3. Krivičnog zakonika), ugrožavanje nezavisnosti (član 305. Krivičnog zakonika), ugrožavanje teritorijalne celine (član 307. Krivičnog zakonika), napad na ustavno uređenje (član 308. Krivičnog zakonika), pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja (član 309. Krivičnog zakonika), diverzija (član 313. Krivičnog zakonika), sabotaza (član 314. Krivičnog zakonika), špijunaža (član 315. Krivičnog zakonika), odavanje državne tajne (član 316. Krivičnog zakonika), izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317. Krivičnog zakonika), povreda teritorijalnog suvereniteta (član 318. Krivičnog zakonika), udruživanje radi protivustavne delatnosti (član 319. Krivičnog zakonika), pripremanje dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije (član 320. Krivičnog zakonika), teška dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije (član 321. Krivičnog zakonika), nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija (član 348. stav 3. Krivičnog zakonika), nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi (član 350. st. 2. i 3. Krivičnog zakonika), zloupotreba službenog položaja (član 359. Krivičnog zakonika), trgovina uticajem (član 366. Krivičnog zakonika), primanje mita (član 367. Krivičnog zakonika), davanje mita (član 368. Krivičnog zakonika), trgovina ljudima (član 388. Krivičnog zakonika), ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom (član 392. Krivičnog zakonika) i krivično delo iz člana 98. st. 3. do 5. Zakona o tajnosti podataka; 3) sprečavanje i ometanja dokazivanja (član 336. stav 1. Krivičnog zakonika) ako je učinjeno u vezi sa krivičnim delom iz tač. 1) i 2). Pored toga, posebna dokazna radnja iz člana 183. (prikriveni islednik) može se odrediti samo za krivično delo iz stava 1.

njihovo prikupljanje bilo znatno otežano, kao i izuzetno, prema licu za koje postoje osnovi sumnje da priprema neko od tih krivičnih dela, a okolnosti slučaja ukazuju da se na drugi način krivično delo ne bi moglo otkriti, sprečiti ili dokazati ili bi to izazvalo nesrazmerne teškoće ili veliku opasnost. Kako je jedna od osnovnih karakteristika posebnih dokaznih radnji, povećan intenzitet zadiranja u prava građana, ZKP je predvideo obavezu procene da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se ona manje ograničavaju. Upravo u ovoj odredbi i leži suština kompromisa između potrebe da se ubrza i olakša dokazivanje krivičnih dela i nastojanja da pravičnost postupka ne bude dovedena u pitanje.

Specifičnost otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela organizovanog kriminala čini da institut sporazuma o priznanju krivičnog dela i sporazuma o svedočenju igraju posebno značajnu ulogu. Ipak, bilo je potrebno nekoliko godina da ovo bude prepoznato u praksi, pa je tako 2010. godine Tužilaštvo za organizovani kriminal sklopilo samo dva sporazuma, dok je 2015. godine ovaj broj iznosio čak 83.³⁷ Ovakav porast broja sporazuma samo je deo opšteg trenda koji poslednjih godina postoji u našem krivičnom pravosuđu, imajući u vidu da je ukupni broj prihvaćenih sporazuma 2011. godine iznosio 364 a 2014. čak 1607.³⁸

4. UTICAJ JAVNOSTI NA EFIKASNOST POSTUPAKA

Iako izuzetno visok nivo društvene opasnosti koji sa sobom nosi organizovani kriminal ni u jednom momentu ne može biti sporan, čini se da se i policija i pravosudni organi Republike Srbije i pored značajnih krivičnoprocesnih i pravosudno-organizacionih mera koje su preduzete ne bi li ova vrsta krivičnih postupaka bila efikasnija, i dalje skloni "padu na najlakšim ispitima". Ovde prvenstveno mislimo na podleganje političko-medijskim pritiscima, gotovo svaki put kada se pokrene postupak u nekom, širokoj javnosti interesantnom slučaju. Ovo ne samo da neretko dovodi do curenja informacija iz istrage i predistražnog postupka, kao i do stvaranja direktnog ili posrednog pritiska na nosioce pravosudnih funkcija da postupak usmere u određenom pravcu, već povremeno poprima formu režiranih, televizijski prenošenih predstava za široke narodne mase, u kojima aktivnu ulogu uzimaju i najviši državni zvaničnici, čime se stvara atmosfera koja otežava nesmetan rad policije i pravosuđa.

Jedna od najopasnijih posledica ovakvog postupanja jeste pojava preuranjenih i "slabih" optužnica koje sa sobom nose dva moguća scenarija. Po prvom, ovakve optužnice rezultiraju potrebom za dopunom istrage, što nužno postupke čini neefikasnijim. Čak i ako ovakva optužnica bude potvrđena, šanse da ostatak postupka bude sproveden efikasno su male, uglavnom zbog činjenice da je dokazivanje navoda iz optužnice otežano jer oni nisu potkrepljeni dogovarajućim dokazima.

tačka 1) ovog člana. Pod istim uslovima, dokazna radnja tajni nadzor komunikacije može se odrediti i za sledeća krivična dela: neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava (član 199. Krivičnog zakonika), oštećenje računarskih podataka i programa (član 298. stav 3. Krivičnog zakonika), računarska sabotaža (član 299. Krivičnog zakonika), računarska prevara (član 301. stav 3. Krivičnog zakonika) i neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka (član 302. Krivičnog zakonika).

³⁷ Radisavljević, M. i Vujanić-Dorđević, M. (2016): Javni tužilac kao subjekt prava na ulaganje pravnog leka (Neka iskustva Tužilaštva za organizovani kriminal i predlog mera za unapređenje), *Pravni lekovi u krivičnom postupku-regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (Bejatović, S. I Jovanović, I. ur.), OEBS, Beograd, strana 288.

³⁸ Kolaković-Bojović, M. (2016): *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Beograd, str. 256.

Pored curenja informacija i neadekvatnih optužnica, česta posledica pritiska javnosti jesu i propusti u sprovođenju dokaznih radnji, zbog čega, kao "plodovi otrovnog drveta" dokazi prikupljeni na ovaj način više ne mogu biti korišćeni u krivičnom postupku. Neretko, pomenuta želja da se zadovolji javnost željna senzacionalizma i multiplikuju politički poeni rezultira i izuzetno grubim povredama procesnih prava okrivljenih, ne samo da ima posledice po efikasnost postupka i kasniji opstanak presude, već dovodi do predstavljanja Evropskom sudu za ljudska prava protiv Republike Srbije.

Najzad, nije retkost ni da pompezno najavljena "suđenja veka" nakon isforsiranih "krupnih" optužnica, rezultiraju ukidanjem presuda, ponavljanjem postupka i zastarelošću ili pak osuđujućim presudama za minorna dela, periferna u odnosu na ona koja su okrivljenom primarno optužnicom stavljana na teret.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nema sumnje da je uvođenjem državnih organa specijalizovanih za otkrivanje i procesuiranje organizovanog kriminala, kao i modifikacijom procesnih odredaba, Republika Srbija u prethodnih petnaestak godina napravila značajne korake ka efikasnijim postupcima. Ipak čini se da institucionalnu specijalizaciju i dalje ne prati adekvatan nivo individualne, koja mora biti zasnovana na objektivno proverljivom predznanju sudija, kao preduslovu za njihovo raspoređivanje ili, što bi bilo mnogo celishodnije, izbor u odeljenja za organizovani kriminal. Ovo bi, u relativno kratkom roku, moglo biti korigovano izmenama Zakona o sudijama i daljom razradom kroz Pravilnik koji treba da uredi precizne kriterijume izbora na sudijske funkcije, a koji je već godinama u pripremi. Pored ovog koraka koji treba da obezbedi inicijalnu stručnost, neophodno je njeno stalno unapređenje kroz kontinuiranu obuku, koja ne sme biti isključivo projektno bazirana.

Najzad, kada je reč o najosetljivijem pitanju koje utiče na efikasnost postupaka, iz trenutne perspektive ne čini se da će uskoro biti značajnijih pomaka u pogledu eliminisanja ili bar umanjenja pritiska javnosti kojima je pravosuđe izloženo kada se radi o medijski ili politički atraktivnim slučajevima. Uprkos činjenici da je Akcionim planom za Poglavlje 23³⁹ predviđen čitav niz mera koje treba da osiguraju poštovanje pretpostavke nevinosti i nezavisnost, odnosno samostalnost nosilaca pravosudnih funkcija u postupanju, od kojih je deo već sproveden, ne čini se da Kodeks ponašanja članova Vlade o granicama dozvoljenosti komentarisanja sudskih odluka i postupaka,⁴⁰ koji je usvojen početkom 2016. godine za sada daje bilo kakve rezultate, dok se sa usvajanjem sličnih kodeksa za pripadnike policije i narodne poslanike, već uveliko kasni.

LITERATURA

1. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela ("Službeni glasnik RS", br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 - dr. zakon, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 - dr. zakon, 101/2011 - dr. zakon i 32/2013);

³⁹ Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na:

<http://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023.pdf>, pristupljeno 27. jula 2016. godine

⁴⁰ Kodeks ponašanja članova Vlade o granicama dozvoljenosti komentarisanja sudskih odluka i postupaka ("Službeni glasnik RS", broj 6/16)

2. Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. godine ("Službeni glasnik RS", broj 46/06;
3. Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11 i 121/2012, 32/13, 45/13 i 55/14);
4. Kodeks ponašanja članova Vlade o granicama dozvoljenosti komentaranja sudskih odluka i postupaka ("Službeni glasnik RS", broj 6/16);
5. Kolaković-Bojović, M. (2016): *Okončanje krivičnog postupka u razumnom roku*, doktorska disertacija, Beograd, str. 256.
6. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, ("Službeni list SRJ" – Međunarodni ugovori, broj 6/01)
7. Nacionalna strategije za borbu protiv organizovanog kriminala, ("Službeni glasnik RS", broj 23/09);
8. Pravilnik o kriterijumima i merilima vrednovanja rada javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca ("Službeni glasnik RS", broj 58/14);
9. Radisavljević, M. i Vujanić-Đorđević, M. (2016): Javni tužilac kao subjekt prava na ulaganje pravnog leka (Neka iskustva Tužilaštva za organizovani kriminal i predlog mera za unapređenje), *Pravni lekovi u krivičnom postupku-regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva i iskustva u primeni* (Bejatović, S. I Jovanović, I. ur.), OEBS, Beograd, strana 288.
10. Calvez, F. i Regis, N. (2012): *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, CEPEJ, Strasbourg.
11. *CEPEJ Framework Programme "A new objective for judicial systems: the processing of each case within an optimum and foreseeable timeframe"* of 11 June 2004, Line of Action 10: "defining priorities in case management", p. 15.)
12. Carić, S. (2008): *Pravo na suđenje u razumnom roku*, Službeni glasnik, Beograd.

EFFICIENCY OF CRIMINAL PROCEEDINGS FOR ORGANIZED CRIME

Reform of procedural as well as organizational legislation in order to improve the efficiency of criminal proceedings is constantly ongoing in developed countries, but also in those that are still in transition. Proceedings for organized crime represent a special reform challenge, having in mind their very nature, a large number of defendants and witnesses, the complexity of the evidences, the use of specific techniques, multiple expertise as well as interest of publicity which is often intensive. All above mentioned factors, on the one hand make it difficult for their timely completion, while the on the other hand require to face with public pressure to speed up proceedings. That could injure the rights of the parties and result in ineffectiveness. All earlier mentioned require modification of the measures that countries normally undertake in order to improve efficiency as well as their adaptation to the specificities of the procedures for organized crime. Beside that there are also some differences in criteria for assessing whether some of these procedures effectively implemented.

KEY WORDS: criminal proceedings, efficiency, organized crime